

ZBIGNIEW ZAKRZEWSKI

OGÓLNE KIERUNKI ROZWOJU NAUKI O HANDLU WEWNĘTRZNYM W POLSCE LUDOWEJ

Kilkadziesiąt minionych lat nowej rzeczywistości polskiej stwarza wystarczające podstawy do zwięzłego przeglądu rozwoju myśli ekonomicznej, zainteresowanej w tym czasie handlem. Korzyść płynie stąd podwójna — prezentacja rozmaitych poglądów pozwala dostrzec różne ich uwarunkowania i lepiej zrozumieć stosunki ekonomiczno-rynkowe w całym ich bogactwie i złożoności, a ponadto może ona czytelnikowi ułatwić głębsze, a zarazem krytyczne podejście do konkretnych przejawów życia gospodarczego w sferze obrotu towarowego. Jedną z ważniejszych intencji rozważań jest wskazanie związków i zależności między rozwojem myśli ekonomicznej w dziedzinie handlu a ogólną sytuacją kraju w danym czasie. Za podstawę orientacyjnego podziału opublikowanego dorobku naukowego na kolejne okresy przyjęto umownie dominujące tendencje, zaznaczające się w polityce społeczno-gospodarczej Polski Ludowej. W obrębie każdego okresu zastosowano ten sam układ materiału w ujęciu tematycznym. Przegląd powojennego dorobku nauki został w ten sposób celowo uporządkowany, co w jakimś stopniu ułatwiło dokonanie odcinkowych syntez, a zarazem porównywanie myśli ekonomicznej w" ujęciu dynamicznym. Kierując się wspomnianym kryterium, które posiada tutaj przede wszystkim znaczenie porządkujące, wyodrębniono kolejno: lata odbudowy gospodarczej 1945 - 1949, lata realizacji planu sześcioletniego 1950 - 1955, lata zasadniczej reorientacji w polityce gospodarczej 1956 - 1970, lata istotnych przeobrażeń w systemie funkcjonowania gospodarki narodowej 1970 — do dziś. Wspomniany podział nie ma w sensie problemowym charakteru ściśle rozdzielczego. Określone, wyróżniające je tendencje w polityce społeczno-gospodarczej występują w rzeczywistości w różnym czasie, chociaż z niejednakowym nasileniem. Ostatecznie, najważniejszy sens ugrupowania dorobku nauki o handlu polega na tym, by móc na jakiejś rozsądnej podstawie ująć go w procesie wieloletniego jej rozwoju.

Podłoże społeczno-gospodarcze okresu powojennej odbudowy kraju ukształtowało się przede wszystkim pod wpływem przeprowadzonych

wówczas reformy rolnej i nacjonalizacji wielkiego przemysłu, banków i transportu. Uspołecznienie środków produkcji pociągnęło za sobą konieczność rozwinięcia jednolitego systemu planowania, czego najważniejszym wyrazem był trzyletni plan odbudowy gospodarczej, obejmujący lata 1947 - 1949. W pierwszych latach po wyzwoleniu proces uspołecznienia środków produkcji objął aparat handlu wewnętrznego tylko w części. Handel prywatny utrzymał się nadal na szczeblu obrotu detalicznego, natomiast w sferze hurtu dominującą rolę odgrywały przedsiębiorstwa państwowe i centrale spółdzielcze. Udział poszczególnych sektorów w całokształcie działalności handlowej był przedmiotem żywego zainteresowania nauki i publicystyki gospodarczej. Zajmowano się również problemami aktywizacji skupu produktów rolnych, zaopatrzenia wsi w towary, jak również sposobami przeciwdziałania ujemnym przejawom wolnego rynku — handlowi pokątnemu i spekulacji. Przewijała się tutaj troska o prawidłowe zaspokojenie potrzeb, o zapobieganie zakłóceniom stosunków panujących w sferze obrotu. Ekonomści opracowywali dzieła, w których podstawowe miejsce zajmował opis zasad funkcjonowania handlu i jego urządzeń, z zaznaczeniem jego ujęcia w systemie gospodarki planowej, bądź też całkowicie pomijali nowe aspekty ustrojowe procesów obrotu. Ówczesna nauka polska, zajmując przeważnie pozycje tradycyjne, jedynie w skromnym zakresie była w stanie służyć użytecznymi wskazaniem dziełu dalekosiężnych przeobrażeń społeczno-gospodarczych.

Ekonomika obrotu towarowego wzbogaciła się o kilka publikacji typu podręcznikowego, a wielu autorów podejmowało próby określenia istoty i roli handlu. Oprócz tradycyjnych spojrzeń na rolę handlu, jako dziedzinę działalności kupieckiej, nastawionej na zysk, pojawiły się koncepcje nowe, bądź to określające głębiej jego funkcje w skali ogólnej, bądź też precyzujące, szkoda, że niekiedy w sposób niepotrzebnie górnolotny i zbyt ogólnikowy, cel i znaczenie handlu uspołecznionego. Zwrócono również uwagę na wyrównywanie przez handel rozbieżności między wytwórczością a spożyciem co do czasu, miejsca oraz ilości wymienianych dóbr, a także na fakt, że produkt dopiero przez realizację siły nabywczej, spowodowaną przez handel, ujawnić może swą użyteczność dla konsumenta. Przedmiotem żywego zainteresowania nauki i publicystyki było określenie roli trzech sektorów gospodarki: państwowego, spółdzielczego i prywatnego, przy czym w jej ocenie panowała dość duża rozbieżność stanowisk. Kilku czołowych pisarzy kooperatystów okazało się szermierzami prowadzenia handlu w formie spółdzielczej¹. Jednym z najbardziej znamiennych, całkowicie nowych nurtów myśli ekonomicznej, były w tym czasie rozważania z dziedziny planowania gospodarcze-

¹ J. Dominko, *Spółdzielczość spożywców w Związku Radzieckim*, Łódź 1947; J. Drozdowicz, *Organizacja przedsiębiorstw spółdzielni handlowych*, Warszawa 1948.

go². Plan rozumiano od samego początku jako dyrektywę, która ogarnia i porządkuje, przez ustalenie zadań o charakterze obowiązkowym oraz środków realizacyjnych, całość życia gospodarczego. Ekonomiści ówczesni podejmowali próby ujęcia w sposób prawidłowy zasad budowy planu w dziedzinie handlu, a także, co sprawia szczególne trudności, powiązania systemu planowania ze stosunkami rynkowymi. Obok propozycji zdrowych i konstruktywnych pojawiały się niekiedy inne, traktujące mechanizm planowania jako coś doskonale zharmonizowanego i bezkonfliktowego. Te ujęcia typu instrukcyjnego, w pełni sformalizowane i sztywne, ujemnie do pewnego stopnia zaciążyły na dalszym rozwoju nauki o planowaniu gospodarczym.

W okresie, kiedy ekonomiści udzielali poparcia dziełu zasadniczej rekonstrukcji gospodarczej kraju, nie mogły się szerzej rozwinąć studia nad mechanizmem rynkowym. Tym niemniej zajmowano się po trosze istotnymi elementami rynku, przedmiotem i metodami jego analizy czy wreszcie, szczególnie aktualnymi wówczas, aspektami polityki cen³. Spośród zagadnień ekonomiczno-organizacyjnych handlu na pierwszy plan wysunęły się w tym czasie problemy struktury aparatu obrotu w skali ogólnej, analizy różnych aspektów funkcjonowania handlu na co dzień, tudzież stosunków wymiennych, panujących na rynkach branżowych⁴. Jedni zajmowali się przedsiębiorstwem handlowym w sposób tradycyjny, jako domeną aktywności pojedynczego kupca, uwydatniając zwłaszcza wszystko co służy jego interesom, podczas gdy inni, mając na uwadze przedsiębiorstwo uspołecznione, ujmowali jego zadania znacznie szerzej i to w aspekcie ogólnospołecznym. W problematyce działania handlu detalicznego i hurtowego podkreślano momenty organizacyjno-techniczne, bądź też planistyczne. W owym czasie pojawiły się w naszej literaturze ciekawe rozważania nad różnymi alternatywami dróg przebiegu masy towarowej, lokalizacją sieci handlowej, wydajnością pracy sprzedawców jako jedną z istotnych podstaw do planowania zatrudnienia w handlu detalicznym, zasadami kształtowania oraz oceny poziomu

² K. Boczar, *Niektóre zagadnienia planowania obrotu towarowego*, Warszawa 1949; W. Jampel, *Wstęp do zagadnień planowania w spółdzielczości*, Warszawa 1949.

³ W. Jastrzębowski, *Gospodarka niemiecka w Polsce*, Warszawa 1946; L. Koźmiński, *Ceny jednolite w handlu detalicznym*, Warszawa 1946. Artykuły poświęcone analizie rynku i polityce cen m.in. J. Blińska, W. Ławrynowicza, A. Micheliniego, H. Minca, E. Rosego, J. Schimmela, zamieszczone w *Życiu Gospodarczym* nr 17 i 19, 1946, 9 i 12 - 13, 1947, 13 - 14 i 20, 1949 oraz B. Minca w *Gospodarce Planowej* nr 6-7, 1949.

⁴ K. Boczar, *Normatywy w spółdzielczym obrocie towarowym*, Warszawa 1949; T. Kłapkowski, *Handel rolniczy i podstawy aprowizacji*, Akademia Handlowa, Kraków 1947; L. Koźmiński, *Wydajność pracy sprzedawców*, Warszawa 1949; T. Lulek, *Przedsiębiorstwo handlowe*, Kraików 1948; W. Skalski, *Technika handlu hurtowego w zarysie*, Poznań 1947; A. Tatoń, K. Jawłowski, *Wiadomości z organizacji i techniki handlu*, Warszawa 1947; J. Wojtyna, *Zasady polityki handlowej i organizacji obrotu*, Warszawa 1947.

kosztów handlowych. Żywe były też wtedy zainteresowania dla zagadnień rynku produktów rolnych.

W okresie realizacji Planu Sześcioletniego (1960- 1956) nauka o handlu rozwijała się w warunkach wydatnego rozszerzenia sfery własności społecznej oraz przebudowy Polski na kraj przemysłowo-rolniczy. Znamioną cechą systemu zarządzania w owym czasie stał się jego centralizm, pozostawiający terenowym radom narodowym i przedsiębiorstwom dość szczypliwy zakres uprawnień i samodzielności. Ogromny wysiłek inwestycyjny w dziedzinie przemysłu, zwłaszcza ciężkiego, nie pozwalał ani na osiągnięcie zdecydowanego postępu rolnictwa, ani na wydatne podniesienie dochodów pieniężnych ludności a tym samym na polepszenie zaspokojenia jej potrzeb w zakresie dóbr konsumpcyjnych. Na szczeblu detalu miejsce handlu nieuspołecznionego zajął niemal całkowicie socjalistyczny aparat obrotu. Nastąpiła także poważna rozbudowa sieci uspołecznionych zakładów żywienia zbiorowego i punktów skupu produktów rolnych. Utrwalający się wówczas rynek sprzedawcy pobudzał ekonomistów nie tyle do rozważań nad zastosowaniem dróg i sposobów jak najlepszego zaspokajania popytu, ile do zainteresowania się zasadami racjonalnego i oszczędnego rozprowadzania dóbr, których produkcja nie zawsze odpowiadała faktycznemu zapotrzebowaniu ludności. Uwaga większości autorów skupiała się na szeroko rozumianych zagadnieniach organizacji handlu, zwłaszcza zaś sieci handlu i racjonalizacji pracy przedsiębiorstw. Trudno byłoby natomiast doszukać się oryginalniejszych ujęć teorii handlu, czy też wszechstronnych badań i analiz rynku, a w szczególności zachowania się konsumenta. Podbudowę ogólnoteoretyczną dla ekonomiki handlu stwarzała ekonomia polityczna socjalizmu. Obok elementów twórczych, konstruktywnych wniosła ona do podstawowych ujęć ekonomiki handlu pewien schematyzm myślowy, który wyraźnie zaciążył na poważnej części jej dorobku. Polska nauka o handlu tylko w niewielkim stopniu opierała swe rozważania na rezultatach samodzielnych badań konkretnych procesów i zjawisk rynkowych. Na lata realizacji Planu Sześcioletniego przypadają narodziny kilku szczegółowych dyscyplin handlowych, w tym zwłaszcza ekonomiki handlu. Nauki te miały służyć, i odtąd służą, potrzebom handlu w warunkach gospodarki socjalistycznej.

W licznych publikacjach znalazło wówczas swój wyraz duże zainteresowanie dla zagadnień istoty handlu, jego charakterystycznych cech, roli i zadań, tudzież dla ogólnej koncepcji planowania procesów obrotu towarowego⁵. Istotę handlu, naświetlano najczęściej od strony procesu

⁵ J. Barecki i in., *Pianowanie handlu wewnętrznego*, Warszawa 1955; E. Garbacik, *Metody planowania zaopatrzenia na przykładzie ludności wiejskiej*, Warszawa 1955; A. Hodoly, T. Pałaszewska, S. Popoff, *Badanie popytu w handlu detalicznym*, Warszawa 1955; R. Peretiatkowicz, *Planowanie obrotu towarowego w detalu*, Warszawa 1955.

reprodukcji rozszerzonej, przeważnie nie wchodząc w dalsze, obiektywne jej implikacje. Brak było oryginalnego spojrzenia na konieczność istnienia handlu w warunkach socjalizmu. Dociekając istotnych różnic między handlem socjalistycznym a kapitalistycznym, na ogół nie umiano wyjść poza rezultaty wnioskowania, wyprowadzanego z podstawowych założeń obu ustrojów, co wpłynęło na zbyt powierzchowne i uproszczone podejście do tego złożonego problemu. Główną rolę handlu socjalistycznego widziano słusznie w jego oddziaływaniu na produkcję pod kątem widzenia dostosowania jej do wzrastających i w pewnej mierze celowo przez państwo kształtowanych potrzeb ludności. Uznając, iż naczelną troską handlu powinno być szybkie, sprawne i tanie przesuwanie wyprodukowanych dóbr do rąk konsumentów, pomijano przy tym niestety potrzebę uwzględnienia zgłaszanego przez nich popytu efektywnego. Szczególne zaciekawienie ówczesnych ekonomistów budziły zasady i metody planowania obrotu towarowego. W pracach z dziedziny ekonomiki handlu omawiano istotę, charakter i zadania planowania, formułowano zasady, podstawy i metody sporządzania planów handlu, opisywano ich budowę, jak również tryb ich opracowywania. Na wielu ujęciach z tego zakresu obok wspomnianego już schematyzmu myślowego zaciążył brak zrozumienia dla roli współczesnej metodologii planowania, która w szerokim zakresie korzysta ze zdobyczy między innymi statystyki i ekonometrii.

Na lata realizacji Planu Sześcioletniego przypadały pierwsze załączki analizy rynku w warunkach gospodarki socjalistycznej, jak również dość już rozwinięte próby systematyki masy towarowej oraz cen w sferze obrotu⁶. Pojawiły się również dociekania nad rolą, jaką powinna spełniać analiza rynku w systemie planowania. Ekonomiści określali jej istotę, zakres i przekroje, usiłując wniknąć głębiej w sam proces analizy zjawisk rynkowych, a więc podaży, popytu, cen i wzajemnych związków między partnerami wymiany. Cenami w obrocie towarowym zajmowano się przeważnie od strony normatywnej jako elementem obowiązującego systemu finansowego, natomiast rządziej rozpatrywano poziom i proporcje cen jako instrumentów realizacji określonych postulatów polityki gospodarczej państwa, a więc, na przykład pod kątem

⁶ K. Boczar, *Z zagadnień badania rejonizowania obrotu towarowego*, Warszawa 1954; A. Grabski, *Wskaźniki ekonomiczne i analiza stosunków społeczno-gospodarczych w planowaniu zaopatrywania wsi*. „Biuletyn Instytutu Handlu i Żywnienia Zbiorowego” nr 2, Warszawa 1953; W. Jastrzębowski — kilka artykułów na temat klasyfikacji w handlu detalicznym i nomenklatury zbiorów (towarowych, zamieszczonych w latach 1951 - 1953 w wydawnictwach IHŻ; J. Kurnał, *Analiza popytu konsumpcyjnego w polskim handlu uspołecznionym*, Warszawa 1954; R. Peretiatkiewicz, *Profile społeczno-gospodarcze w planowaniu handlu*, Warszawa 1953; A. Wakar, *Cena zmienna jako szczególnie bodziec w gospodarce socjalistycznej*, Warszawa 1954.

widzenia zabezpieczenia pokrycia kosztów własnych, stabilizacji cen lub szans ich obniżenia. Zainteresowanie ekonomistów skupiało się przede wszystkim na cenach skupu produktów rolnych, mniej natomiast uwagi poświęcano cenom zbytu oraz cenom hurtowym i detalicznym. Na lata 1950 - 1955 przypadały oryginalne próby opracowania profilu społeczno-gospodarczego regionu oraz koncepcji analizy popytu prowadzonej przez aparat handlu. Całościowego ujęcia doczekała się wtedy (pożyteczna wiedza o układzie dóbr, znajdujących się w stadium obiegu między produkcją a konsumpcją, stanowiących przedmiot aktów kupna-sprzedaży, a więc o masie towarowej. Zajmowano się między innymi systematyką masy towarowej, budową bilansów towarowych, zasadami rejonizacji masy towarowej, i co szczególnie cenne, a zarazem oryginalne — próbami klasyfikacji różnych zbiorów towarowych.

Badania w zakresie problematyki ekonomiczno-organizacyjnej objęły wiele spraw doniosłej wagi, przede wszystkim dla zapewnienia prawidłowego działania handlu na co dzień. Można by tutaj wymienić między innymi następujące kierunki zainteresowań: funkcjonowanie hurtu i detalu, działalność aparatu żywienia zbiorowego, kształtowanie się przebiegów towarowych, sieci handlowej oraz stosunków pracy, problemy analizy działalności przedsiębiorstw handlowych w aspekcie rzeczowym, rachunkowym i finansowym, analiza rynków branżowych⁷. Liczne publikacje poświęcone ocenie działalności handlu hurtowego ujmowały ją na ogół w konwencji przeważnie opisowej, a w mniejszym stopniu problemowej. Wobec skupienia przez nie uwagi przede wszystkim na organizacyjno-technicznej stronie gospodarki magazynowej, makroekonomiczne aspekty działania szczebla hurtu pozostawały raczej w cieniu. Zainteresowania funkcjonowaniem detalu wyrażały się między innymi w licz-

⁷ J. Boduch, *Analiza działalności gospodarczej przedsiębiorstw handlowych*, Poznań 1953; M. Czerniewska — liczne opracowania, zawierające rezultaty badań obrotów i towarowości artykułów rolnych w gospodarstwach chłopskich, zamieszczone w latach 1950-1955 w wydawnictwach Inst. Ekon. Rolnej; J. Domagałski, C. Kłosówna, T. Pałaszewska, *Typizacja lokali sklepowych*, Warszawa 1952; E. Ehrlich, *Organizacja i technika handlu w Polsce*, Warszawa 1953; Z. Fedorowicz, *Analiza działalności gospodarczej przedsiębiorstw handlowych*, Warszawa 1954; O. Haulboldowa, *Normowanie pracy sprzedawców*, PWG, Warszawa 1953; E. Iwaszkiewicz, *Gospodarka mięsna — z zagadnień hodowli i skupu zwierząt rzeźnych*, Warszawa 1954; M. Jerczyńska, A. Mugenszabel, *Wskaźniki statystyczne sieci detalicznej w 8 wybranych miastach*, Warszawa 1954; J. Kamiński, Ł. Kołaczkowski, *Obrót zbożem*, Warszawa 1953; Cz. Karpowski, T. Sztucki, *Organizacja i technika miejskiego handlu detalicznego*, Warszawa 1953; Z. Klimek, *Analiza zapasów i rotacji towarów w przedsiębiorstwach handlowych*, Warszawa 1953; J. Kurnał, I. Stefanowska, K. Świstun, *Przebiegi towarowe artykułów spożywczych w handlu miejskim*, Warszawa 1955; A. Olearczyk, *Organizacja i technika handlu targowiskowego w Polsce Ludowej*, Warszawa 1954; T. Sumiński, *Prognozowanie sieci sklepów w miastach*, Warszawa 1954.

nych ocenach sprzedaży sklepowej i podstaw jej kształtowania, z tym, że najczęściej pomijano tutaj pogłębioną analizę postaw i zachowań konsumenta. Jeśli chodzi o zagadnienia żywienia zbiorowego, samo zainicjowanie na większą skalę badań w tej dziedzinie należy ocenić pozytywnie. Jednakże ujemną ich stroną było ujęcie tych problemów przeważnie opisowe i mało krytyczne. O wiele większy walor poznawczy można by przypisać wszechstronnym badaniom nad kształtowaniem się przebiegów towarowych w wybranych branżach, zasadami rozwijania sieci detalicznej w miastach oraz sieci punktów skupu produktów rolnych. Niemały też postęp można by odnotować w badaniach nad kosztami handlowymi oraz systemami finansowym, rachunkowości i analizy w aspekcie działalności przedsiębiorstw handlowych. Za główną przyczynę rozwoju w tym czasie literatury traktującej o rynku rolniczym generalnie i o jego najważniejszych branżach, można by uznać silne w tym okresie ożywienie zainteresowań dla społeczno-gospodarczych aspektów systemu i polityki skupu produktów rolnych.

Druga połowa lat pięćdziesiątych dała początek nowym założeniom i tendencjom w polityce gospodarczej. Baczniejsza niż dotąd uwaga została zwrócona na te gałęzie produkcji, które zapewniają zaspokojenie rozmaitych potrzeb ludności. W tej intencji, a także w zamiarze zapewnienia rozwoju rolnictwa, stosunki ze wsią kształtowano odtąd pod kątem widzenia maksymalizacji 'efektów produkcyjnych. Oddziaływanie środkami administracyjnymi ustępowało stopniowo miejsca impulsom o charakterze ekonomicznym. Szerokie poparcie udzielone wytwórczości środków spożycia, wraz z podniesieniem zarobków pracowniczych, przyczyniło się do intensyfikacji obrotu towarowego, a tym samym do wzrostu poziomu konsumpcji. Handel uzyskał w ten sposób materialne przesłanki rynkowe dla wydatnego ożywienia swej działalności. Nie bez inspiracji ówczesnej literatury ekonomicznej doszło do tak zwanej małej reformy handlu, polegającej na przyznaniu odbiorcom handlowym swobodnego wyboru dostawcy i oferowanych przezeń artykułów pod kątem widzenia potrzeb rynku. W parze z tym musiały iść rozbudowa i modernizacja sieci handlu detalicznego i gastronomicznego. Nowe stosunki polityczno-ekonomiczne nie pozostały bez wpływu na ukształtowanie się atmosfery w życiu kulturalnym i umysłowym kraju. Nauka o handlu miała do zawdzięczenia swój nadzwyczaj bujny odtąd rozwój nie tylko przeobrażeniom gospodarczym, lecz także wyzwoleniu się twórczej myśli ekonomicznej z więzów schematyzmu. Zaczęto głębiej wnikać w istotę stosunków rynkowych i handlu, próbowano ująć poprawniej związki ekonomiki handlu z ekonomią polityczną, a ponadto — co dla waloru poznawczego prowadzonych badań posiada ogromne znaczenie — zaczęto na coraz to szerszą skalę stosować nowoczesne metody analizy zjawisk rynkowych. Wszystko to przyczyniło się do wyraźnego postępu w zakresie rozważań nad istotą handlu, w tym handlu socjalistycznego,

podstawami jego istnienia i rozwoju, jego zadaniami oraz zasadami prawidłowego funkcjonowania. Lata 1956 - 1970, to przede wszystkim poważny krok naprzód w dziedzinie teorii handlu wewnętrznego, to jednocześnie zdecydowany zwrot w kierunku dotąd zaniedbywanego, możliwie wszechstronnego i głębokiego rozpoznania konsumenta i jego potrzeb.

Jednym z najważniejszych osiągnięć wspomnianego okresu było opracowanie w kilku wersjach zagadnień ekonomiki handlu jako zwartego systemu twierdzeń na temat istoty i roli handlu, pojętego jako odrębny dział gospodarki narodowej, z uwzględnieniem przy tym ogólnych podstaw i instrumentów jego funkcjonowania. Pełne prawo obywatelstwa zyskała sobie w tym czasie analiza rynku jako cenna poznawczo dyscyplina metodologiczna. Na miejsce ekonomiki skupu, o wąsko oprofilowanym zakresie, wkroczyła ekonomika obrotu rolnego. W latach 1956 - 1970 nastąpił poważny, w porównaniu z okresem poprzednim, wzrost publikacji naukowych, zainteresowanych ogólną problematyką handlu⁸.

Podręczniki akademickie z dziedziny ekonomiki handlu lub obrotu towarowego obejmowały swym zakresem usystematyzowaną całość zagadnień tej dyscypliny, a więc zarówno próby określenia podstawowych pojęć z tej dziedziny i zadań handlu, jak i szczegółowe rozważania nad obiektywnymi warunkami i środkami ich realizacji. Opis faktów i instytucji przeplatał się z naświetleniami krytycznymi, tudzież propozycjami, których intencją przewodnią była z reguły chęć udoskonalenia działania aparatu obrotu. Rozwój teorii handlu poszedł w tym czasie w trzech zasadniczych kierunkach.

Niektórzy ekonomiści utrzymywali, że działalność handlu znajduje swoje właściwe i pełne wyjaśnienie w powiązaniu z procesem reprodukcji, to jest stale powtarzającej się odnowy środków produkcji. Udział w nim handlu polega na tym, że w pierwszej fazie ruchu okrężnego środków ułatwia zaopatrzenie się wytwórczości w niezbędne przedmio-

⁸ K. Boczar, *Spoleczno-gospodarcze podstawy obrotu towarowego*, Warszawa 1959; K. Boczar, *Spółdzielczość*, Warszawa 1969; K. Boczar, H. Chołaj, *Rola handlu socjalistycznego w gospodarce Polski Ludowej*, Warszawa 1956; K. Boczar, Z. Kosut, *Ekonomika handlu*, Warszawa, Wyd. I — 1966, wyd. II — 1970; J. Dietl, *Handel i rynek w rejonach uprzemysławianych*, Warszawa 1970; E. Garbaciak, *Ekonomika obrotu towarowego*, Warszawa 1970; *Ekonomika handlu*, red. K. Boczar, Łódź—Warszawa 1957; J. Kramerowa, *Podstawy planowania handlu w regionach gospodarczych*, Warszawa 1968; J. Kurnal, *Zasady gospodarowania usługami handlowymi w polskim modelu gospodarczym*, Warszawa 1959; *Teoria handlu socjalistycznego*, praca zbiorowa pod kier. A. Wakara, Warszawa 1966; W. Welfe, *Statystyka handlu*, Warszawa 1959; E. Wiszniewski, *Handel uspołeczniony w warunkach szybkiego wzrostu gospodarki socjalistycznej*, Warszawa 1962; *Ekonomika handlu*, red. Z. Zakrzewski, Warszawa 1964; tenże, *Rozwój polskiej myśli ekonomicznej w nauce o handlu*, Warszawa 1966; tenże, *Wstęp do teorii handlu wewnętrznego*, Warszawa 1969; Ponadto liczne drobne (przyczynki (teoretyczne, opublikowane w latach 1956 - 1970 w czasopismach ekonomicznych.

ty pracy i środki pracy, a następnie, w drugiej fazie umożliwia spieniężenie całości produkcji, co stwarza podstawę do uruchomienia dalszego cyklu wytwórczego. W pierwszej fazie następuje, dzięki interwencji handlu, zamiana pieniądza w środki produkcji, a w drugiej fazie — zamiana wyprodukowanych przez sferę wytwórczą towarów w pieniądź. Istotnie, działalność handlu wymaga stałej powtarzalności procesu produkcji, co jest koniecznym warunkiem jego istnienia. Jednakże odnowa środków produkcja rozgrywa się w sferze wymiany w ogóle, a niekoniecznie wymiany z udziałem handlu. Według innej propozycji teoretycznej, która zyskała najwięcej rozgłosu, handel różni się w swoich funkcjach gospodarczych od producentów nowych dóbr materialnych tym, że zajmuje się wytwarzaniem usług. Są to rozmaite udogodnienia stwarzane przezeń w interesie konsumentów z okazji dokonywania przez nich zakupu towarów. Zwolennicy tej, tak' zwanej teorii usługowej handlu socjalistycznego, rozróżniają trzy podstawowe rodzaje usług handlowych: 1) usługi wolne — nabywane niezależnie od zakupu towarów; 2) usługi związane — nie dające się oddzielić od zakupu towarów; 3) usługi częściowo związane — dające się częściowo oddzielić od zakupu towarów. Jedną z podstawowych zalet tej teorii jest położenie głównego akcentu na interesach konsumenta, który tym samym znalazł się w centrum uwagi jako ten, dla którego w końcu prowadzi się produkcję i gospodarowanie w ogólności. Zaletą teorii usługowej jest nie tylko zwrócenie uwagi na konsumenta, a ściślej mówiąc na nabywcę, lecz także podkreślenie tego faktu, że handel zajmuje w całości gospodarki narodowej miejsce zupełnie odrębne i samodzielne. Jedynie on jest wytwórcą usług i to stanowi jego specjalność w społecznym podziale pracy. Jednakże ograniczenie występowania usług wyłącznie do warunków socjalizmu i do świadczeń szczebla detalu, zamiast dostrzegania obiektywnej konieczności ich istnienia w każdej rozwiniętej gospodarce wymiennej i w zasięgu całej sfery obrotu, podyktowało potrzebę znacznie szerszego ujęcia tego problemu. Znalazło to swój wyraz w tak zwanej teorii funkcji handlu, która widzi jego rolę w ustawicznym wyrównywaniu nieuchronnych rozbieżności między układem dóbr materialnych oferowanych na sprzedaż przez producentów, a ukształtowaniem zapotrzebowania ostatecznych odbiorców na różne dobra. Są to rozbieżności co do rodzajów, ilości i jakości dobra, co do układu asortymentowego dóbr oraz rozmieszczenia podaży i popytu w czasie i przestrzeni.

W latach 1956 - 1970 rozwinęła się dyskusja modelowa, w której nie tylko dokonywano oceny faktycznego funkcjonowania stosunków wymiennych, lecz niejednokrotnie wysuwano postulaty dalekosiężnych reform w tej dziedzinie. Dyskusja ta oscylowała wokół trzech zasadniczo problemów: propozycji przejścia z administracyjnej i sztywnej organizacji obrotu na organizację bardziej elastyczną, uwzględniającą w większym stopniu niż dotąd istotne współzależności rynkowe; po wtóre —

zamierzeń w kierunku decentralizacji zarządzania w sferze handlu, a. więc zwiększenia samodzielności przedsiębiorstw w zakresie decyzji rynkowych; po trzecie — demokratyzacji zarządzania, zwłaszcza w sensie uprawnienia przedstawicielstwa załóg pracowniczych do współdecydowania. Pojawiły się też nowe idee planistyczne, akcentujące potrzebę zapewnienia planom obrotu towarowego odpowiedniej giętkości i elastyczności, jak również zastosowania nowych metod planowania, wysuwanych przez statystykę, ekonometrię i matematykę. Przedmiotem szczególnego zainteresowania stały się w tym okresie — rynek, ceny, popyt i spożycie⁹. Zastanawiano się między innymi nad kierunkami przebudowy organizacyjnej rynku wewnętrznego (po to, by mógł lepiej spełniać swoje funkcje, nad możliwościami zaprowadzenia w naszej gospodarce mechanizmu rynku nabywcy, nad celowym zespoleniem funkcji planu i rynku dla zapewnienia prawidłowego skoordynowania produkcji z konsumpcją. Wysuwano również liczne propozycje co do zasad kształtowania cen w obrocie towarowym oraz marż handlowych. Najwięcej jednak zainteresowania wśród ekonomistów budziły w tym okresie popyt konsumpcyjny i spożycie. Do ważniejszych kierunków badań w tym zakresie zaliczyć by można między innymi określenie podstawowych prawidłowości kształtowania się popytu na tle działania mechanizmu rynkowego w ogólności, metody badania popytu, wykorzystanie rezultatów tych badań dla potrzeb planowania obrotu towarowego, jak również oddziaływanie rozmaitych czynników na popyt konsumpcyjny i na faktyczne spożycie.

Przedmiotem wielu publikacji stały się w tym czasie ogólne podstawy działania handlu, różne aspekty mechanizmu jego funkcjonowania, tudzież zagadnienia organizacyjno-techniczne obrotu towarowego odpo-

⁹ Z. Bartel, *Ekonometryczna analiza rynku*, Warszawa 1962; L. Beskid, *System cen detalicznych w Polsce*, Warszawa 1962; M. Czerniewska, *Badania popytu w gospodarce chłopskiej*, Warszawa 1965; J. Dietl, *Zastosowanie badań popytu konsumpcyjnego w handlu*, Warszawa 1961; J. Dietl, Z. Gługiewicz, *Metody analizy rynku*, wyd. II, Poznań 1963; R. Głowacki, *System marż handlowych*, Warszawa 1966; A. Grabski, *Analiza zaopatrzenia wsi na tle ekonomiki rejonu*, Warszawa 1959; A. Hodoly, *Wstęp do badań rynku*, Warszawa 1961; A. Hodoly, *Problemy spożycia w Polsce*, Warszawa 1966; T. Kramer, *Funkcjonowanie rynku wewnętrznego w Polsce*, Warszawa 1969; T. Kramer, *Rynek wiejski a proces industrializacji*, Warszawa 1963; Z. (Kraśniński), *Dochody ludności jako podstawa badania popytu konsumpcyjnego*, Poznań 1963; R. Krzyżewski, *O przedmiocie i kierunkach badania konsumpcji*, Warszawa 1966, nr 14; T. Pałaszewska-Reindl, *Konsumpcja dóbr trwałego użytku w Polsce*, Warszawa 1966; Z. Pawłowski, *Ekonometryczne metody badania popytu konsumpcyjnego*, Warszawa 1961; J. Piasny, *Spożycie ludności wiejskiej na tle przemian, społeczno-gospodarczych w Polsce Ludowej*, Poznań 1961; J. Piasny, *Miejsce konsumpcji w teorii gospodarki socjalistycznej*, Poznań 1967; T. Sztucki, *Plan i rynek w obrocie towarowym*, Warszawa 1966; W. Welfe, *Podaż i popyt*, Warszawa 1962; W. Wilczyński, *Rachunek ekonomiczny a mechanizm rynkowy*, Warszawa 1965.

wiednio usystematyzowane w podręcznikach akademickich¹⁰. Ekonomiści zainteresowani tymi problemami wskazywali na różnorodne uwarunkowania procesów obrotu, zasady współpracy handlu z przemysłem i pobudzania sprzedaży, instrumenty zarządzania w sferze handlu itd. W okresie tym po raz pierwszy zaproponowano metody racjonalnego kształtowania asortymentu w placówkach handlu detalicznego. Tym jednak, co w latach 1956 - 1970 przyczyniło się szczególnie do wzbogacenia dorobku nauki o handel, było ogłoszenie drukiem dwóch różnych w swym ujęciu podręczników akademickich z dziedziny organizacji i techniki handlu. Jeden akcentuje przede wszystkim zagadnienia organizacyjno-techniczne: przebiegów towarowych, przewozów i spedycji, opakowań, wyposażenia sieci handlowej itd., podczas gdy drugi naświetla w większym stopniu stronę ekonomiczną działalności przedsiębiorstwa handlowego, między innymi metodykę badania rynku, kształtowanie zapasów, politykę inwestycyjną, gospodarkę finansową.

Cenne rezultaty poznawcze i metodyczne uzyskano w tym okresie w dziedzinie badań nad gospodarowaniem czynnikami wytwórczymi w sferze obrotu towarowego¹¹. Jeśli chodzi o (przesłanki kształtowania

¹⁰ T. Bagińska, W. Kozłowska, M. Strużycki, *Organizacja i technika handlu*, Warszawa 1960; K. Boczar, *Spoleczno-ekonomiczne podstawy obrotu towarowego*, Warszawa 1959; L. Buczkowski, *Efektywność systemu organizacyjnego przedsiębiorstw handlowych*, Warszawa 1967; L. Buczkowska, *Ekonomiczne środki zarządzania przedsiębiorstwami handlowymi*, Warszawa 1969; W. Jastrzębowski, *Zasady reklamy*, Warszawa 1956; *Organizacja i technika handlu*, red. L. Koźmiński, Warszawa 1964; Z. Misiaszek, *Zasady ustalania asortymentu dla sieci detalicznej*, Warszawa 1960; F. Misiąg, *Kształtowanie powiązań między przemysłem i handlem*, Warszawa 1970; R. Peretiatkowicz, A. Firlejczyk, A. Białecki, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw handlowych*, Warszawa 1967; A. Szpaderski, *Podstawy organizacji handlu wewnętrznego*, Poznań 1969; T. Sztucki, *System aktywnej sprzedaży*, Warszawa 1970; B. Warzecha, *Zagadnienia obrotu materiałowego*, Warszawa 1961; W. Wrzosek, *Funkcje handlu hurtowego*, Warszawa 1969.

¹¹ J. Altkorn, *Taryfikacja pracy w handlu*, Warszawa 1967; J. Buga, *Ekonomiczne i matematyczne przesłanki rejonizacji towarów*, Warszawa 1964; R. Głowacki, *System bodźców ekonomicznych w przedsiębiorstwach handlowych*, Warszawa 1962; Zb. Gługiewicz, *Kryteria w liniowym programowaniu przewozów w handlu*, Poznań 1965; O. Hauboldowa, *Wydajność pracy w handlu detalicznym*, Warszawa 1962; Z. Jabłoński, *Metodyka planowania sieci sklepów detalicznych w miastach*, Roczniki IHW, nr 1, Warszawa 1956; Z. Juchniewicz, *Racjonalna lokalizacja spółdzielczej sieci detalicznej na wsi*, Warszawa 1965; Z. Juchniewicz, *Analiza przebiegów towarów do produkcji rolnej*, Warszawa 1970; J. Kurnal, A. Kusińska, I. Stefanowska, *Przebiegi towarowe artykułów przemysłowych*, Warszawa 1957; A. Olearczyk, *Z badań nad wykorzystaniem powierzchni sklepowej w Polsce*, Roczniki IHW, nr 4, Warszawa 1959; R. Peretiatkowicz, *System rejonizacji masy towarowej*, Warszawa 1962; M. Strużycki, *Postęp techniczny w handlu*, Warszawa 1964; M. Strużycki, *Modernizacja techniki handlu*, Warszawa 1968; Z. Zakrzewski, *Obrót towarowy w ujęciu przestrzennym*, Poznań 1962; tenże, *Przebiegi towarowe w województwie poznańskim*, Poznań 1962; W. Zaleski, *Transport w handlu wewnętrznym*, Warszawa 1956.

zatrudnienia i wynagrodzeń w handlu, dokonano istotnego postępu w poszukiwaniu różnych dróg podniesienia efektywności pracy. W literaturze ekonomicznej znalazła wyraz troska o racjonalne sterowanie rozwojem i rozmieszczeniem sieci handlowej z uwzględnieniem zwłaszcza jej lokalizacji i specjalizacji. Można też było zauważyć duże zainteresowanie ekonomistów zagadnieniami postępu technicznego w handlu. Wreszcie, przedmiotem uwagi było prawidłowe kształtowanie ruchu towarów w przetrześci, co wyrażało się między innymi w studiach nad ich rejonizacją oraz w ustalaniu zasad sterowania przebiegami i przewozami towarowymi.

Jednym z najbardziej cennych rezultatów dociekań naszych ekonomistów nad metodyczną stroną analizy działalności przedsiębiorstwa handlowego w aspekcie rzeczowym i wartościowym było wniesienie nowego, ożywczego spojrzenia na samą jej koncepcję. Zamiast ograniczać się, jak dawniej do porównywania wykonania zadań przedsiębiorstwa z obowiązującym go planem i z uwzględnieniem jedynie czynników wewnętrznych, które wpływają na osiągnięcie zamierzonych wyników, dostrzeżono potrzebę wzięcia pod uwagę zarówno szerokiego tła stosunków rynkowych, jak i rezultatów porównań między podobnymi zakładami i przedsiębiorstwami. W tym też czasie uzyskano, dzięki licznym badaniom, lepszy wgląd w rzeczywiste uwarunkowania poziomu i struktury kosztów handlowych. Za szczególnie wartościowe można by też uznać osiągnięcia tych ekonomistów, którzy bądź to zmiierzali do wyjścia w ocenie finansów i rachunkowości handlu poza dominujący poprzednio punkt widzenia normatywny i formalno-planistyczny, bądź też podejmowali próby określenia optymalnej wielkości przedsiębiorstwa handlowego¹². Pragnąc ocenić ogólnie dorobek nauki, rozpatrywany w przekrój rynków braźnowych, trzeba by przede wszystkim odnotować prawdziwy rozkwit literatury, poświęconej różnym aspektom rynku produktów rolnych¹³.

¹² Z. Abramowicz, *Ryzyko w działalności przedsiębiorstwa handlowego*, Warszawa 1963; M. Jerczyńska, *Badania operacyjne w handlu*, Warszawa 1964; Z. Klimek, *Analiza zapasów w przedsiębiorstwach handlowych*, Warszawa 1956; Z. Kossut, *Między zakładową analizą działalności gospodarczej przedsiębiorstw handlowych*, Warszawa 1961; H. Nurowski, *Wpływ wielkości przedsiębiorstw spółdzielni spożywców na ich efektywność ekonomiczną*, Warszawa 1964; F. Warchol, *Optymalna wielkość państwowych przedsiębiorstw handlu detalicznego*, Warszawa 1966; S. Wierzchosławski, *Z zagadnień kompleksowej analizy ekonomicznej przedsiębiorstw handlowych*, Rocznik WSE w Poznaniu 1956/1957, Poznań 1956; S. Wierzchosławski: liczne przyczynki, zawierające rezultaty badań nad kosztami handlowymi, opublikowane w czasopismach naukowych w latach 1956 — do dziś.

¹³ Na dorobek (literatury poświęconej zagadnieniom rynku rolniczego składają się publikacje między innymi, ogólne i syntetyczne: H. Chojnackiej, J. Dietla, Cz. Kosa, J. Łosia, W. Kamińskiego; dotyczące skupu i zaopatrzenia wsi: J. Dietla, S. Felbura, R. Gałęckiego, E. Iwaszkiewicza, M. Pohorille, K. Sokołowskiego,

Lata siedemdziesiąte przyniosły z sobą istotne zmiany w systemie funkcjonowania gospodarki narodowej. Ogólną ich intencją było dążenie do wydatnego wzrostu zdolności wytwórczej przemysłu i rolnictwa oraz rozszerzenia możliwości świadczenia społeczeństwu różnorodnych usług, przy jednoczesnym osiągnięciu maksymalnej w danych warunkach obniżki kosztów, jak również usprawnienia ogółu procesów gospodarczych pod względem organizacyjnym. Coraz bardziej torowało sobie drogę przekonanie, że uzyskanie lepszych wyników ekonomicznych w każdej gałęzi wytwórczości i obrotu oraz w każdym przedsiębiorstwie jest zależne w decydującej mierze od rozwiązań systemowych w skali całej gospodarki, od jej struktury organizacyjnej, od ukształtowanych przez Centrum zasad zarządzania i planowania. W dniu 1 stycznia 1976 r., dokonano (poważnej reorganizacji handlu, która objęła zarówno handel państwowy w mieście, jak i spółdzielczość w jej dwóch podstawowych pionach — spółdzielczości spożywców w mieście i spółdzielczości handlowej, obsługującej wieś. Tym samym uformował się układ organizacyjny rynku towarowego w postaci trzech wielkich central — jednej państwowej i dwóch spółdzielczych. Jednocześnie nastąpiły zasadnicze zmiany w obowiązującym w handlu systemie ekonomiczno-finansowym, zmierzające, najogólniej biorąc, do ściślejszego niż dotąd powiązania procesów zasilania i pobudzania z osiąganymi przez przedsiębiorstwa handlowe syntetycznymi wskaźnikami, obrazującymi uzyskane efekty ekonomiczne. Waga zagadnień obrotu towarowego, a zwłaszcza podniesienia jego gospodarności zadecydowała o włączeniu ich w obręb węzłowej problematyki naukowo-badawczej. Liczni ekonomiści uczestniczyli w realizacji dwóch problemów węzłowych w latach 1971 - 1975 pod nawą „Funkcjonowanie, organizacja i kierunki rozwoju handlu wewnętrznego”, a w latach 1976 - 1980 — „Rynek dóbr konsumpcyjnych i usług w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego Polski”. O ile w okresie poprzednim na plan pierwszy wysunęły się zagadnienia ogólnoteoretyczne handlu, o tyle w latach siedemdziesiątych zdecydowany priorytet uzyskały w zainteresowaniach i badaniach nauki aspiracje w kierunku podniesienia jego efektywności, rozpatrywanej w ujęciu systemowym, na szerszym tle stosunków rynkowych. Jednocześnie coraz to większe zaciekawienie budzić zaczęły możliwości zastosowania w naszych warunkach nowoczesnego (marketingu).

W najnowszym okresie rozwoju nauki o handlu osłabło nieco zainteresowanie opracowywaniem podręczników z tej dziedziny, natomiast nadal

H. Szulce, A. Wosia, Z. Zakrzewskiego; poświęcone analizie rynku zbożowego: E. Mogilnickiego, H. Olszewskiego, E. Sackiewicza, A. Szpaderskiego; publikacje dotyczące żywności i mięsa: S. Dyki, M. Sowuli, J. Szczepańskiego, J. Tetzlawa, R. Urbana.

zajmowano się chętnie mechanizmem rynku towarowego i jego analizą, z włączeniem tutaj zagadnień konsumpcji oraz kształtowania się cen w sferze wymiany¹⁴. Obok nielicznych nowych dzieł, obejmujących usystematyzowaną wiedzę z zakresu ekonomiki handlu, pokazały się wznowienia podręczników dawniejszych w ulepszonych i zaktualizowanych wersjach. W podejściu do zagadnień rynkowych szczególną uwagę zwraca podjęta przed kilku laty próba wykorzystania rynku, potraktowanego cybernetycznie jako układu względnie odosobnionego, powiązanego jednak z otoczeniem, w ogólnej intencji spożytkowania go w procesie koordynacji (produkcji ze spożyciem. Cenne były też wysiłki w kierunku zastosowania odpowiednich metod kwantyfikacji systemu obrotu towarowego z zamiarem optymalizacji procesów wymiany. W tym czasie osiągnięto również lepsze niż dotąd rozpoznanie zjawiska konsumpcji w warunkach gospodarki socjalistycznej z uwzględnieniem najważniejszych czynników, które wpływają na jej poziom i strukturę. Zdołano też uchwycić długofalowe tendencje w rozwoju spożycia w Polsce i Związku Radzieckim. Wreszcie zbadano w ujęciu dynamicznym związki zachodzące między osiągniętym poziomem gospodarki, a faktycznym (poziomem i strukturą konsumpcji w poszczególnych regionach Polski. Na tej podstawie można określać przewidywania co do kierunku i tempa jej rozwoju w przekroju przestrzennym.

Spośród wszystkich dotychczasowych etapów rozwoju nauki o handlu wewnętrznym lata siedemdziesiąte wyróżniły się skalą i wnikliwością badań nad całokształtem warunków, sprzyjających osiągnięciu w sferze obrotu towarowego jak największych efektów przede wszystkim dla zaspokojenia potrzeb ludności¹⁵. Badania te skierowane były zarówno na

¹⁴ E. Garbacik, *Ekonomika obrotu towarowego i usług*, Warszawa 1978; M. Kędelski, *Statystyczne metody badania relacji cen*, Warszawa 1974; *Konsumpcja w gospodarce planowej*, red. B. Kołodziejek, Warszawa 1971; Z. Krasiński, *Zróżnicowanie konsumpcji w przekrojach przestrzennym, i czasowym*, Poznań 1972; S. Mynarski, *Cybernetyczne aspekty analizy rynku*, Warszawa 1973; S. Mynarski, *Metody optymalizacji i analizy obrotu towarowego*, Warszawa 1976; J. Piasny, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarki socjalistycznej*, Warszawa 1971; L. Polanowski, *Ekonomika handlu wewnętrznego (zagadnienia wybrane)*, Katowice 1972; L. Polanowski, *Problemy rozwoju i funkcjonowania handlu wewnętrznego*, Katowice 1973; K. Sokołowski, *Spożycie. Model i kształtowanie*, Warszawa 1978; Z. Zakrzewski, *Ekonomika handlu wewnętrznego*, Warszawa 1972; Z. Zakrzewski, *Rola i funkcje handlu wewnętrznego*, Warszawa 1977.

¹⁵ J. Altkorn, M. Strużycki, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw handlowych i usługowych*, Warszawa 1978; *Zarządzanie przedsiębiorstwami uczestnikami rynku dóbr konsumpcyjnych*, red. J. Beksiak, Warszawa 1978; M. Brojerski, B. Pilarczyk, *Ekonomika przedsiębiorstw handlowych*, Poznań 1978; *Kierunki rozwoju gastronomii*, red. J. Dietl, Warszawa 1974; J. Dietl, *Marketing — zagadnienia wybrane*, PWE, Warszawa 1978; M. Drąg, *Planowanie w przedsiębiorstwach handlowych*, PWE, Warszawa 1973; R. Głowacki, *Przedsiębiorstwo na rynku*, Warszawa 1977; Z. Gługiewicz (pod red.), *Obsługa transportowa handlu wewnętrznego, praca*

stosunki rynkowe w ogólności, jak i na działalność przedsiębiorstw — uczestników rynku. Objęły nie tylko stronę organizacyjną i planistyczną funkcjonowania stosunków wymiennych, lecz także problemy systemu zarządzania nimi — jego wiodące intencje, zasady, przesłanki i instrumenty.

Znacznemu poszerzeniu, a pod względem metodycznym pogłębieniu, uległy prace badawcze podejmowane w tradycyjnych kierunkach — racjonalizacji przebiegów i przewozów towarowych, sieci handlowej, tudzież kształtowania zatrudnienia i płac w handlu¹⁶. Uzyskano dalszy postęp w rozpoznawaniu roli analizy ekonomicznej w przedsiębiorstwie handlowym, w studiach nad zapasami towarowymi i kosztami handlowymi, w dziedzinie problematyki finansów i rachunkowości w handlu, a zwłaszcza w ocenie rachunku ekonomicznego jako podstawy podejmowania decyzji w sferze obrotu towarowego¹⁷. Wskazywano nie tylko na jego istotne elementy składowe, lecz także na metodykę zastosowań w gospodarce towarowej i materiałowej oraz w działalności inwestycyjnej, remontowej i organizacyjnej przedsiębiorstw. Spośród rynków branżowych w dalszym ciągu największe i raczej niesłabnące zainteresowanie ekonomistów skupiło się na problemach rynku rolno-spożywczego¹⁸.

Nauka o handlu wewnętrznym przeżyła w Polsce powojennej długą

zbiór., Wyd. Wyd. Komunikacji i Łączności, Warszawa 1978 L. Koźmiński, E. Sackiewicz, M. Strużycki, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw handlowych*, PWE, Warszawa 1972; T. Kramer, L. Żabiński, *Rynek w procesie zarządzania gospodarką*, Warszawa 1979; F. Misiąg, *Koncepcje zintegrowanego przedsiębiorstwa handlowego*, Roczniki IHW, nr 2, 1973; R. Peretiatkiewicz, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw handlowych*, Warszawa 1971; L. Polanowski, *Problemy planowania i zarządzania w obrocie towarowym*, PTE, Katowice 1971; I. Rutkowski, W. Wrzosek, *Marketingowa strategia sprzedaży*, Warszawa 1976; M. Sławińska, *Handlowa obsługa przemysłu*, IHWiU, Warszawa 1977; *Reklama — organizacja i funkcjonowanie w gospodarce socjalistycznej*, red. M. Strużycki, Warszawa 1976; *Postęp techniczno-organizacyjny w handlu, Mechanizmy kierowania*, Warszawa 1978; T. Sztucki, *Model organizacji zintegrowanego przedsiębiorstwa handlowego i jego usytuowania w branżowym systemie handlowym*, Roczniki IHW, nr 2, 1973; T. Sztucki, *Kierowanie przedsiębiorstwami handlowymi*, Warszawa 1975; J. Śliwa, *Ekonomiczne instrumenty zarządzania*, Warszawa 1978.

¹⁶ Liczne publikacje IHWiU w Warszawie, IGM w Poznaniu, ZW CRS w Warszawie itd.; J. Domagalski, *Gospodarka magazynowa w handlu*, Warszawa 1975; D. Śniegowska, *Lokalizacja szczegółowa sieci sklepowej w miastach*, Warszawa 1972.

¹⁷ E. Budzich, R. Głowacki, *Rachunek ekonomiczny w przedsiębiorstwie handlowym*, Warszawa 1972; B. Garliński, *Metody kształtowania zapasów*, Warszawa 1971.

¹⁸ Zagadnienia rynku rolno-spożywczego prezentują w tym okresie publikacje między innymi: K. Boczara, M. Brojerskiego, J. Chrościckiej, J. Dietla, J. Drozdowicza, S. Dyki, Cz. Kosa, Z. Krasieńskiego, E. Mogilnickiego, H. Olszewskiego, J. Ozdowskiego, E. Sackiewicz, B. Strużka, H. Szulce, W. Szymańskiego, A. Wosia, Z. Zakrzewskiego.

drogę rozwoju. W początkach skierowała swe zainteresowania ku ustaleniu swego miejsca w obrębie dyscyplin ekonomicznych oraz zakresu przedmiotowego. Wiele lat pochłonęły udane próby wszechstronnego naświetlenia teoretycznych podstaw handlu jako samoistnej dziedziny gospodarki narodowej. Dalszy postęp tej nauki polegał na wnikanii coraz szerzej i głębiej w (procesy jego funkcjonowania, przy czym stopniowo utrwalało się przekonanie o potrzebie ścisłego wiązania działalności handlowej z produkcją i całokształtem stosunków rynkowych, co znalazło swój wyraz w rozważaniach nad możliwościami zastosowania w naszych warunkach systemu marketingu.

GENERAL DEVELOPMENT DIRECTIONS OF THE SCIENCE OF INTERNAL TRADE IN THE PEOPLE'S POLAND

S u m m a r y

Dominating tendencies marked out in a socio-economic policy have been conventionally accepted as a basis of a review of achievements of internal trade science in the People's Poland in subsequent periods. A proper share of particular sectors, i.e. of the state, co-operative and private (sectors, in the whole trade activity was among others the subject of live interests of the science and of economic publicism in the years of economic reconstruction (1945 - 1949). In the period of the Six-Year Plan realization (1950 - 1955) new separate trade disciplines emerged, that served with their scientific achievements to the needs of developing socialist trade. The disciplines concentrated their efforts on all problems of shaping trade organization. An essential progress in recognition of a market mechanism, conditions of consumer's demand and the most important economic and organizational aspects of turnover of commodities was strongly marked in the years of principal changes in the economic policy (1956 - 1970). Interests were devoted also to theory of trade and new concepts within that scope put forward: The still developing scientific discussion on appraisal, of commodity turnover functioning gave push, especially in the seventies, to new ideas tending to adjust properly organizational structure of consumers goods market as well as its systems of planning and management with consumers' needs and preferences. It allowed in turn to introduce problems of modern marketing in a broad approach.